

Nevin Turgut Gültekin

Gazi University, neving@gazi.edu.tr, Ankara-Turkey

Mehmet Uysal

Gazi University, uysalmehmet70@gmail.com, Ankara-Turkey

DOI	http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2018.13.3.4C0224	
ORCID ID	0000-0002-0647-6312	0000-0001-7917-4182
CORRESPONDING AUTHOR	Mehmet Uysal	

KÜLTÜR MİRASININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNDE ALAN TANIMI: TAŞKALE KAYA OYMA TAHİL AMBARLARI ÖRNEĞİ

ÖZ

Bu çalışmanın amacı 2000'li yıllarla koruma politikalarındaki yeni (lenen) açılımlardan, "değer odaklı alan tanımı" yaklaşımın taşınmaz kültür mirasını yaşatma sürecindeki etkinliğini ortaya koymaktır. Böylece alan tanımının, bütünlük ve sürdürülebilir koruma yaklaşımıyla öngörülen miras yönetim modeline göre koruma sürecindeki ya da başarısındaki önemi vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, UNESCO'nun (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün) son onlu yıllarla, elitist yaklaşımlarla göz ardı edilen ya da kaybedilmek üzere olan doğal ve kültürel miras değerlerini önemsemek için oluşturduğu tematik çalışmalardan kaya sanatı ve kaya oyma mekânları incelenmektedir. Dünya Mirası Kapadokya bölgesine sınırdaş konumda ve bu bölgede yer alan kaya oyma mekânlara eşdeğer nitelikteki taşınmaz kültür mirasına sahip olan Taşkale Köyü ve köydeki kaya oyma tahıl ambarları çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Bu köy taşınmaz değerleriyle birlikte somut olmayan kültür mirasıyla sadece bulunduğu yerin değil, bölgenin ve ülkenin sosyal tarihine de ışık tutmaktadır. Anadolu'nun geçmişteki çok kültürlülüğüne, Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkleştirilmesine tanıklık etmesi ve Atatürk'ün ata yurdu olması, köyün sosyal ve kültürel boyutlardaki değerini de açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür Miras, Sürdürülebilirlik, Koruma Alanı, Kaya Oyma Mekânlar, Taşkale

AREA DEFINITION IN THE SUSTAINABILITY OF CULTURAL HERITAGE: TAŞKALE ROCK CARVING GRANARIES EXAMPLE

ABSTRACT

The aim of this study is to demonstrate the effectiveness of new or renewed expansions in conservation policies of 2000s and "the value-focused area Definition" approach to area definition in the process of maintaining the immovable cultural heritage. Thus, area definitions' importance in conservation process or success is emphasized according to heritage management pattern which is foreseen by integrated, sustainable and rational conservation approach. In this context, the art of rock art and rock carved spaces are examined from the thematic works of UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) in the last decades in order to consider natural and cultural heritage values to be ignored or about to be lost by elitist approaches. Taşkale Village, which has immovable cultural heritages equivalent to the rock carved granaries located in the region of the World Heritage Cappadocia and is located in this region, and the rock carved granaries in the area are determined as the working area. This village sheds light on the social history of not only the place where it is located but also the region and the country with its immovable values as well as its intangible cultural heritage. Anatolia's past multiculturalism, witnessing the Turkishization of Anatolia and Rumelin and Atatürk's being ancestral homeland also explain the value of the village in social and cultural dimensions.

Keywords: Cultural Heritage, Sustainability, Conservation Area, Rock Carved Spaces, Taşkale

How to Cite:

Turgut Gültekin, N. ve Uysal, M., (2018). Kültür Mirasının Sürdürülebilirliğinde Alan Tanımı: Taşkale Kaya Oyma Tahıl Ambarları Örneği, **Humanities Sciences (NWSAHS)**, 13(3):36-56, DOI: 10.12739/NWSA.2018.13.3.4C0224.

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Yirminci yüzyılın sonlarından itibaren miras değerlerini korumada, sürdürülebilir, bütünleşik ve akılcı koruma yaklaşımıyla miras yönetim modeli öngörülmektedir. Miras yönetimi, 2002 yılı sonrasında UNESCO'nun belirlediği çerçevede, 1975'de yürürlüğe giren Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeye "Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage" (Dünya Miras Sözleşmesi) taraf olan devletlerin kendi yönetim sistemlerine göre uygulanmaya çalışılmaktadır. 23.05.1982 tarih ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla bu sözleşmenin taraf devleti olan Türkiye'de miras yönetimi, 2004 yılında 2863 sayılı Kanuna 5226 sayılı Kanun ile eklenen Ek madde-2'de "alan yönetimi" tanımıyla koruma mevzuatında yer almış ve 2005 tarihli yönetmelik doğrultusunda uygulamaya geçilmiştir.

Uluslararası bağlamda yürürlükte olan Avustralya ICOMOS'unun 1999 tarihli Kültürel Öne Sahip Yerlerin Korunması İçin Uluslararası Tüzüğü "The Australia ICOMOS International Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance" (Burra Tüzüğü) ile tanımlanan miras yönetim sürecinde ilk aşama yönetim eşdeğişle miras alanının tanımlanmasıdır. Alan tanımının öncelikli konusu olan "miras alanının değerlerine odaklı biçimde önemini tanımlama, anlama, anlatma" ise tüm süreci etkilemektedir. Miras değerlerine uygun koruma politikası geliştirmek ve bu politikaya göre süreci yönetmek olan miras yönetiminin bu aşamalarıyla ilk aşamanın etkileşimde olması gerekmektedir. Bu yaklaşımla bu çalışmada, Karaman İli Taşkale Köyü kentsel sit alanı ile köyün adıyla anılan 1. derece arkeolojik sit alanındaki kaya oyma mekânların "değer odaklı alan tanımı" kapsamında, tanımlanma-tanıma düzeyi ve içeriği sorgulanmaktadır. Çalışma alanını belirlemenin dayanağı, 1985'de Olağanüstü Evrensel Değerleriyle (OED)¹ Dünya Miras Listesine "World Heritage List" (DML) alınan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya'nın Kayalık Bölgelerindeki kaya oyma mekânlarla bu köydeki kaya oyma tahıl ambarlarının benzerlikler göstermesidir.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Bu makalede, Karaman-Taşkale Köyü ve kaya oyma tahıl (taş) ambarları, UNESCO'nun 2010 yılı itibariyle bu tür değerleri kaybetme endişesiyle başlattığı tematik konulardan "Kaya Sanatı" kapsamında incelenmektedir. Bu ele alışıta, bu kültürel değerlerin Dünya Kültür ve Doğal Miras listesindeki Kapadokya Bölgesine ve dünyadaki benzer birçok ortak mirasa eşdeğer nitelikleri sahip olmasına rağmen, bu bağlamda bilimsel araştırmalarda yeterince konu edilmemiş, uygulamada ise uluslararası koruma ilkelerine ve yeni(lenen) açılımlara göre değerlendirilmemiş olması çıkış noktasıdır. Bu nedenle Taşkale Köyü ve Taş Ambarları, "değer odaklı alan" yaklaşımı ile bu alanın çok katmanlı somut ve soyut olmayan değerleri tanımlanmaya çalışılarak, bu tür değerlerin tanımlanmasına ilişkin izlenceye dolayısıyla alan yazına katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu yaklaşımla korumada başarının önkoşulu olarak gündemde olan miras yönetimin öngördüğü bilinçlenme ve farkındalık yaratılmasına ilişkin yönlendirici bilgi aktarılmaktadır. Miras değerlerinin sürdürülebilirliğine ilişkin kuramda ve kılıgıda farklı boyutları birlikte değerlendirilmesi bu çalışmanın önemini ve değerini ortaya koymaktadır.

¹ Olağanüstü Evrensel Değer (Outstanding Universal Value), ulusal sınırları aşacak derecede olağanüstü ve tüm insanlığın şimdiki ve gelecekteki nesilleri için ortak öneme sahip geçmişe ait kültürel ve/veya doğal değerdir. Bu kavram, DMK'nin Sevilla-İspanya'da 22-30 Haziran 2009'daki 33. Toplantısında Geçmişin Önem Beyanı (Statements of Significance) kavramı ile birlikte benimsenmiştir.

3. KORUMA POLİTİKALARINDA YENİ (LENEN) AÇILIMLAR VE KAYA SANATI (THE NEW AND/OR RENEWED INITIATIVES IN CONSERVATION POLICIES AND ROCK ART)

Dünya Mirası Sözleşmesinin amacı, insanlığın ortak mirası olan kültürel ve doğal mirası ve alanlarını ve onların OED tanımlamak, muhafaza etmek, korumak, tanıtmak ve geleceğe aktarmaktır. Bu sözleşmeye göre kurulan Dünya Miras Komitesinin "World Heritage Committee" (DMK) belirlediği kriterlerin en az birine sahip olan kültürel, doğal ve karma değerleri DML'ne kayıt etmektir. Kültürel değerlerle Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi "International Council on Monuments and Site" (ICOMOS), doğal değerlerle Uluslararası Doğa Koruma Birliği "International Union for the Conservation of Nature" (IUCN), karma değerlerle her iki kurul, restorasyon çalışmaları ile Uluslararası Korunma ve Restorasyon Çalışma Merkezi "International Centre for the Study of the Preservation and Restoration" (ICCROM), DMK danışman kuruluşları olarak sorumluluk yüklenmektedir. Bu çerçevede 1970 ve 1980'lerde UNESCO tarafından ICOMOS'tan çeşitli şekilde görevlendirilmiş komisyonlar, DML alınacak değerlerin tanımlanması için bir dizi toplantılar düzenlemiş ve çeşitli tematik çalışmalar hazırlamıştır (UNESCO, 2005).

1990'da DMK, dünya kültür mirasının genel çerçevesini ve DML adayları için referans-rehber oluşturmak amacıyla Küresel Çalışmalar "Global Study" projesini başlatmıştır. 1994'de bu proje, DML'nin temsil ve güvenilirliğini artıracak ve daha sonra doğal mirası da kapsayacak biçimde genişletilen Küresel Strateji "Global Strategy" olarak yenilenmiştir. Bu strateji paketi ile OED ilişkin bölgesel ve tematik toplantılar düzenlenerek miras yönetimi yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır (UNESCO, 1994). Günümüzde de devam eden bu proje, Taraf Devletler, ICOMOS ve ICCROM yetkilileri ve uzmanların işbirliğiyle yürütülmektedir.

2000'li yıllara doğru gündeme gelen, elitist mimarinin aşırı önemsenmesine karşın geleneksel, sıradan/sıra dışı taşınmaz kültür varlıklarının yadsınması ve OED kaybı gibi endişelerle, UNESCO bu konulara dikkat çekmek, farkındalığı artırarak sürdürülebilir korumayı² (sustainable conservation) garanti etmek için farklı alanlarda çalışmalar başlatmıştır. DMK'nin 28 Haziran-7 Temmuz 2004 tarihlerinde Suzhou Kenti-Çin'deki 28. Toplantısında, DML'nde bazı ülkeler en alt seviyede veya hiç temsil edilmediği ve benzer şekilde bazı temalar iyi temsil edilirken, bazılarının eksik veya neredeyse hiç önemsenmediği belirlenmiştir. Sonuçta DML'ndeki eksiklikler-boşluklar ve yetersiz temsiliyet nedenleri iki ana kategoride açıklanmıştır.

- Niteliksel-korunması gerekli değerlerin tanımlanması ve değerlendirilmesindeki boşluklar,
- Yapısal-koruma ve yönetim süreçlerinde belirsizlik, yetersizlik (UNESCO, 2004-a).

ICOMOS'un bu saptama üzerinden hazırladığı Boşlukları Doldurma "Gelecek İçin Bir Eylem Planı" "Filling the Gaps", "an Action Plan for the Future" aynı toplantıda kabul edilmiştir. "the Future" aynı toplantıda kabul edilmiştir. Bu plana göre, Küresel Stratejiyi uygulamaya koymak için daha fazla çaba göstermek gerekmektedir. Bu, tüm aktörler, Taraf Devletler, UNESCO ve Danışma Kuruluşları arasında

² Sürdürülebilir koruma; kültürel ve doğal değerlerin sürekliliğini ve ekonomik gelişme-canlanma sağlanmasında, bu değerleri tüketmeden kullanarak geleceğe aktarılmasında, stratejik mekânsal planlama yaklaşımıyla geniş kapsamlı ve bütünleşik korumayı ifade etmektedir. Bu yaklaşımla, yerel miras değerlerinin korunması-yaşatılmasında, fiziksel içeriğin ötesinde sosyo-kültürel, ekonomik ve yönetsel-kurumsal sürdürülebilirliği de kapsayan mekânsal koruma geliştirme stratejilerini içermektedir (Özcan, 2009; Gültekin, 2010-b).

daha iyi bir işbirliği sorunu olarak görülmüştür. DML adaylarına, OED ve sınır tanımı, tampon bölgeleri, sürdürülebilir yönetimi ve yasal olarak korunması konularında rehberlik edilmesi bu eylem planının öncelikli amacıdır. Bu amaçla, yerel ortaklarla Sürdürülebilir Kalkınma Atölyeleri "Sustainable Development Workshops" düzenlenmesi ve en iyi uygulamanın bölgesel ölçekte ve bölgeler arasında paylaşılarak OED hakkında farkındalığın ve sürdürülebilirliğin yaygınlaştırılması beklenmektedir. Bu kapsamda oluşturulan tipolojik çerçevede on dört kategori ve her bir kategorinin atıfta bulunduğu türler özetlenmiştir. Bu kategorilerden olan Kaya Sanat Siteleri "Rock-Art Sites" mağaralar, kaya barınakları (sığınak, konut, liman, depo, vb.) ve açık/kapalı kaya yüzeylerindeki resimler, gravürler, oymalar, vb. içeren yerler olarak tanımlanmıştır (UNESCO, 2004-b; ICOMOS, 2017).

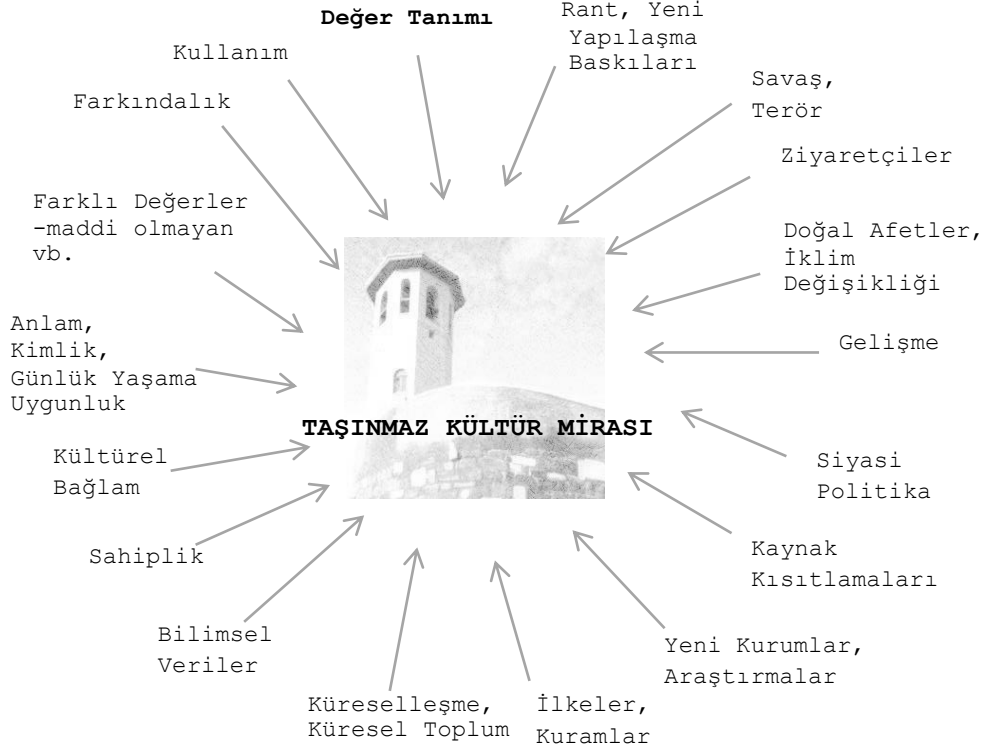
Kaya Sanatı Siteleri, 11-13 Ekim 1995'de Zimbabwe'nin Harare Kentinde düzenlenen, ilk Küresel Strateji toplantısında, Afrika kültür mirasının temsilcisi olan kültür varlıkları türleri arasında ilk kez anılmıştır. Küresel Stratejinin uygulanmasını yönlendirmek için UNESCO'nun beş bölgesi (Afrika, Arap Devletleri, Asya-Pasifik, Avrupa-Kuzey Amerika, Latin Amerika-Karaiip) ile örtüşen beş kategoride 1995-2000 yılları arasında gerçekleştirilen toplantıların ilkinde Kaya Sanatı Sitelerinin ele alınmasıyla Kaya Sanat Sitelerinin önemi tüm dünyaya duyurulmuştur. Aynı yıl ICOMOS, bireysel uzmanlar ve uzman organizasyonlarla ve bazı konularda (köprü, demiryolları, kanallar gibi) Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi "The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage" (TICCIH) işbirliğiyle bir dizi tematik çalışmalar başlatmıştır. Tematik konular DML için şimdiye kadar sunulmamış miras kategorisinin veya DML adayı OED'in temsiliyet gücü yüksek olan kategorinin tanımlanmasıyla belirlenmiş ve bu konulardaki kültürel mirasın tespit ve değerlendirilmesine ilişkin özel kriterleri belirleme çabası da başlatılmıştır (ICOMOS, 2017). Bu çabalarla yaklaşık eşzamanlı olarak doğal ve kültürel değerleri korumada miras yönetimi ilk kez 1993'de Feilden ve Jokilehto tarafından hazırlanan ve 1998'de revize edilerek ICCROM tarafından yayınlanan, Dünya Miras Alanlarının Yönetim Rehberi'nde "Guidelines for The Management of World Heritage Sites" konu edilmiştir (Feilden, Jokilehto, 1993:2-6).

Dünya Mirası Sözleşmesinin uygulanmasında yetkili olan DMK'nin hazırladığı Dünya Mirası Sözleşmesinin Uygulanmasına Yönelik Operasyonel Rehberlerde "The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention" (Operasyonel Rehberler) Şubat 1997 tarihli rehber itibarıyla koruma sürecinde yönetim ve korunacak değerlerin alan, özgünlük ve değer tanımı ile farkındalık ve katılım vurgulanmaktadır (UNESCO,1997, 1999).

3.1. Miras Yönetim Sistemi ve Değer Odaklı Alan Tanımı (Heritage Management System and Value-Focused Area Definition)

Kültürel mirasın korunmasında uluslararası bağlamda en etkin kurum olan UNESCO, 1985 yılı sonrasında, tüm dünyada daha aktif konuma gelen yerel yönetimlerle çalışmayı tercih etmiş ve yerinden yönetim "subsidiarity" ilkesiyle miras yönetimini öngörmüştür (Thomas, Middleton, 2003:18-22; Gültekin, 2010-a). Taşınmaz kültür miras alanları için yönetim sistemi, 1990'lı yılların sonunda, kültür ve kültür mirasının sürdürülebilir kalkınma süreçlerindeki rolünün artması ve yerel yönetimlerin güçlenmesiyle uygulanmaya başlamıştır. 1998 tarihli Dünya Miras Alanlarının Yönetim Rehberinin ardından Burra Tüzüğü'nün miras yönetimine "heritage management" rehberlik etmesi bu süreçte öncü ve cesaretlendirici olmuştur (ICOMOS, 1999). Yönetim

sisteminin amacı, kültürel varlıkları mümkün olan yerlerde hatta kültürel varlığın sınırlarının ötesinde sosyal, ekonomik ve çevresel faydayı artıracak biçimde korunmasına ve yönetilmesidir. Bu sistemin bileşenleri, ülkelerin kültür ve koruma politikalarına ve miras değerlerinin özgün niteliklerine göre farklı ve çok boyutlu yapıdadır (Şekil 1). Korumada başarı da karmaşık bu sürecin yönetilmesine bağlıdır.

Resim 1. Taşınmaz kültür mirasının veya miras yönetiminin karmaşık bileşenleri
(Photo 1. Complex components of immovable cultural heritage or heritage management)

Kültürel Miras Yönetimi (Cultural Heritage Management) (KMY); koruma, kullanma, ayrıntılı inceleme ve koruma ile birlikte kültürel kaynakları etkileyen eylemlere ilişkin kapsamlı bir sistem olarak tanımlanabilir. Bu sistemin, kentsel ve bölgesel planlara ve diğer plan mekanizmalarına dâhil edilebilir olması, merkezi yönetimle birlikte tüm paydaşların ve yerel yönetimlerin, koruma-kullanma dengesini ve gelişmeyi sağlaması, işbirliğini ve denetimi kurgulaması gereklidir (Gültekin, 2010-a).

KMY'inde geleneksel ve değer odaklı olarak tanımlanan iki ana yaklaşım söz konusudur.

- Geleneksel yaklaşım, Batı dünyasındaki modern koruma hareketiyle benimsenen metodolojiyi ifade eder. Ana odak, geçmişe ait yapılar ve alanların gelecek adına korunmasıdır. Böylece korunmaları gerekenler tanımlanarak, korumanın gerekçeleri açıklanmakta ve yasal düzenlemelerle desteklenmektedir. 20. yüzyılın ortalarında bu yaklaşım küreselleştirilmiş ve ICOMOS gibi kuruluşların aracılığıyla uygulamada ve doktrinde yaygınlaştırılmıştır.

- Değer odaklı yaklaşım, birçok yönden kültürel mirasın artan karmaşıklığının tanınmasına yanıt vermektedir (Resim 1). Bu sistem Burra Tüzüğü ile daha iyi anlaşılmuştur. Bu tüzük, kültürel mirasın ve öneminin sadece uzmanların değil tüm paydaşlar tarafından atfedilen değerlere dayanarak değerlendirilmesini teşvik etmiş, koruma ve yönetim stratejilerine temel olacak Önem Beyan Raporu (The Statement of Significance) kullanılmasını önermiştir. Böylece koruma ve yönetim planlarının, değer odaklı (rantı, prestiji, vb. dışlayan) geliştirilmesini ve topluma korunması gereken değerlerin kültürel açıdan önemini vurgulayan sistematik yaklaşım getirilmektedir. Bu yaklaşım son yıllarda "özellikle Dünya Miras alanlarında" uygulanabilirliği ve katılımı sağlama yeteneğiyle popüler olmaktadır (UNESCO-World Heritage Centre, 2013).

Her iki miras yönetimi yaklaşımında da miras alanın karmaşık ve çok boyutlu bileşenlerini tanımlamak-anlamak koruma sürecinin her aşamada temel ilkedir. Bu yaklaşımla;

- Miras değerlerinin öneminin anlaşılabilmesine yönelik araştırmalarla, tarihi, kültürel, doğal, yapısal ve diğer özelliklerinin tanımlanması ve tanıtımlarının yapılması,
- Miras değerleri ile koruma politikalarına yönelik toplumda bilinç ve farkındalık oluşturulması ve arttırılması, zorunluluk olarak görülmektedir (UNESCO, 2017).

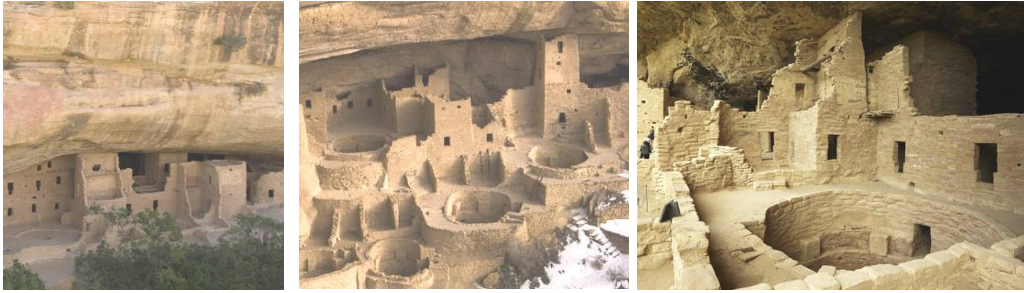
KMY sisteminin uygulama aracı olarak yönetim alanını tanımlamaya dayalı olan Miras Yönetim Planı-MYP (Heritage Management Plan) geleceği yönlendiren stratejik plan niteliğinde olduğu için tüm süreci etkiler. Bu plan, koruma-restorasyon, ziyaretçi-turizm, eğitim-farkındalık, tanıma-bilinçlenme-tanıtmaya yönelik paydaşlarla belirlenen vizyon, hedefler ve uygulanabilir yöntemlerle kurgulanmalıdır. MYP, alandaki sosyal ve ekonomik değişikliklere ya da periyodik denetimlere göre tekrar değerlendirilebilen eylem planlarını içermelidir. Dolayısıyla, MYP miras alanına özgü, yönetim takımının oluşturulması, kamunun katılımı, alanın değerinin belirlenmesi, alt-yönetim bölgelerinin oluşturulması, kaynakların geliştirilmesi, idari yapılanma ve olanaklarının saptanması, alan yönetiminin kurgulanması, kullanım kararlarının ve stratejik gelişmenin tanımlanmasında yol göstericidir (Thomas, Middleton, 2003:112-124; Gültekin, 2010-a).

KMY'nin dolayısıyla MYP'nin de öznesi durumundaki miras alanının tanımlanmasında, fiziksel alan sınırı birincil parametredir. Bu sınır, taşınmaz kültür mirasının bulunduğu alana ve yakın çevreye göre tampon bölge (buffer zone) veya daha geniş biçimde etki alanı içerecek şekilde tanımlanmalı, tanıtılmalıdır. Fiziksel alanın kontrol seviyesine, varış rotalarına, vista noktalarına, miras değerine özgü bilgi, birikim, bilişsel ve duysal özellikler, yer'in ruhu gibi farklı ve karmaşık etkenlere, vb. göre alansal olarak daralan ya da genişleyen sınır, yönetim politika ve stratejilerinin de belirleyicisidir (UNESCO-World Heritage Centre, 2013). Türkiye'de taşınmaz kültür mirasını korumada, uluslararası anlaşmalara dayandırılan ve kamu müdahalesini ve kurumsallaşmayı düzenleyen koruma yasaları, ülke koşullarına göre yeterince içselleştirilememiş ve istenilen başarıya ulaşılamamıştır. Bu durum 2004 yılında koruma mevzuatında yapılan düzenlemelerle öngörülen alan yönetimi ile aşılmaya çalışılmaktadır. Uygulamada ise alan yönetiminin temelini oluşturan yönetim alanı ve tarihi, sosyal, kültürel, coğrafi, doğal, sanatsal bir bütünlük içerisindeki etkileşim sahaları ve bağlantı noktaları, korumada yeni(lenen) açılım ve yaklaşımlarla "yeniden"

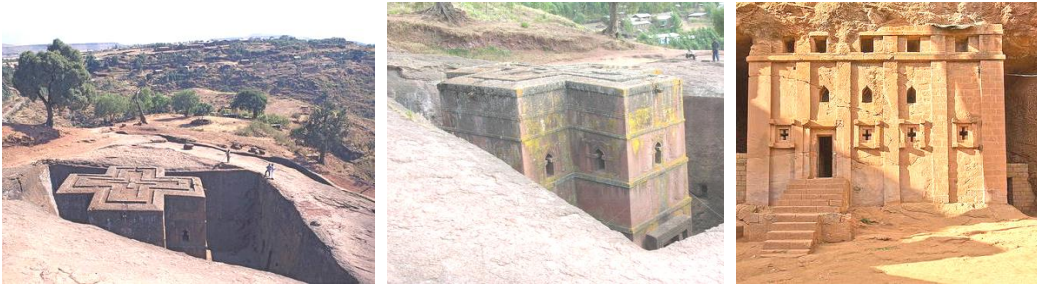
tanımlanması gerektiği, Taşkale Köyü ve kaya oyma tahıl ambarları üzerinden değerlendirilmektedir.

3.2. Taşınmaz Kültür Mirası olarak Kaya Sanatı-Kaya Oyma Mekânlar ve Kapadokya'ya Yeni(den) Bakış (A New and/or Renewed Look for Rock Art-Rock Carved Spaces and Cappadocia as Immovable Cultural Heritage)

Kaya sanatı (Rock art) tarih öncesi dönemlerden itibaren, insanların çeşitli tekniklerle kaya ve mağara yüzeylerine boyama, kazıma, oyma ve yontma yöntemleriyle yarattığı estetik yaklaşımları ve/veya eserleri içermektedir. Bu sanatın en bilinen örnekleri diğer dünya sanat geleneklerinden daha uzun sürede "kırk bin yıl öncesinden bugüne" hayatta kalabilen petroglif (petroglyphs), adı verilen kaya resimleri, gravürleri ve yazılarıdır (Kıyar, 2008). Jeolojik olarak uygun yerlerde ve güvenlik nedeniyle ulaşılması zor coğrafyada, kaya yüzeylerindeki doğal oyukları ya da insanların kaya üzerine oydukları mekânlar, sığınma, barınma, korunma, eşya, gıda saklama, dini gereksinimler, vb. farklı amaçlarla kullanılmıştır. Bu kullanım biçimiyle kaya oyma mekânlar, insanlık, medeniyet, kent ve dünya tarihini anlama özellikle kaybolmuş uygarlıkların düşünce, inanç ve kültürlerinin karmaşık yapısının tek somut ifadesi olması nedeniyle kaya sanatının ayrıcalıklı alanıdır (UNESCO-Rock Art Center). Kaya oyma mekânlar arkeolojik, kültürel, mimari ve tarihi nitelikleriyle geçmişin somut ifadesi olarak korunması gereken miras değerleridir. OED sahip örnekleri de DML'de yer almaktadır. 1978'de DML'ne alınan ilk 12 miras alanı arasında 450 yılına tarihlenen Amerika Birleşik Devletlerindeki Mesa Verde Milli Parkı'ndaki kaya oyma yerleşim alanları (Resim 2) ve Etiyopya'da 13. yüzyıla tarihlenen Lalibela Kaya Oyma Kiliseleri (Resim 3) ilk kaya oyma mekânlarıdır. Bu mekânların OED, insanın yaratıcı dehasının üst düzey temsilcileri olarak açıklanmıştır (UNESCO).

Resim 2. Mesa Verde Milli Parkı kaya oyma yerleşim alanı
(Photo 2. Mesa Verde National Park rock carved settlement area)
(Angillis, 2005; Muench, 2008)

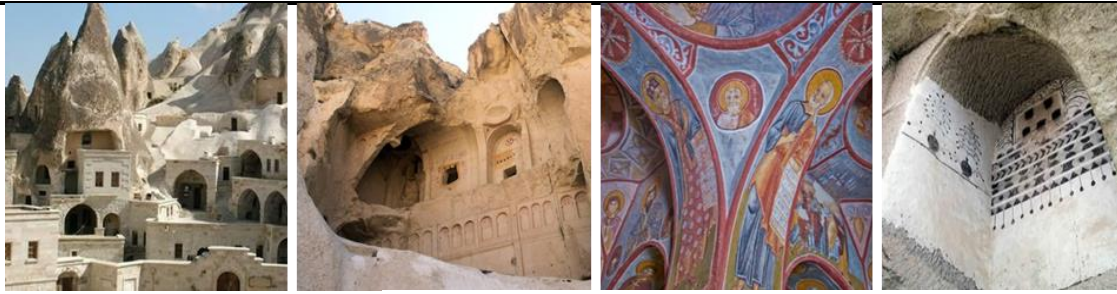
Resim 3. Lalibela kaya oyma kiliseleri
(Photo 3. Lalibela rock carving churches)
(Gray, 2008; Bandarin, 2005; Chiu, 2010)

Türkiye'nin ve Dünyanın her yerinde farklı biçimlerde görülebilen kaya sanatı ve sitelerinin OED tanımlamada coğrafi konum yerine jeo-kültürel bağlam önemsenmektedir. Bu bağlamda,

- İnançlar, masallar ya da efsanelerin yarattığı mitler tamamen ortadan kalktığında, yüzyıllar ya da sadece yıllar geçmiş olsa da bu sanatın fosilleşmesi olması (Avrupa Paleolitik sanatı gibi),
- Bazı modern zamanlardaki araştırma ve keşifler tarihinin, kaya sanatı alanlarına ek bir değer katması (İspanya-Altamira'da olduğu gibi),
- Kaya sanatında temsil edilen temalar ya da kullanılan tekniklerin evrimi yoluyla resimler, gravürler ya da kayanın işlenme biçiminin, kronolojik dizilerin anlaşılmasına katkı sağlaması (yapıtların metal aletlerle yapılmasının, metal işlemenin yayılmasına bağlanması gibi) olarak açıklanmaktadır (ICOMOS, 2010).

Aynı rehberde göre kaya sanatının örneklerinin miras değerini belirlemede tarihi ve belge değeri kadar farklı parametreler de dikkate alınmalıdır. Bu parametreler, estetik kalite (Fransa'da Vézère Vadisinin süslü mağaraları), nicel boyut (İtalya'da Brescia Kenti Val Camonica taş işlemleri), kullanılan tekniklere göre temalar, nadir tasvirler ve konum (Norveç'te Finnmark Eyaleti Alta Fiyordundaki kaya oyma resimler), içsel-gerçek özgünlük (Meksika'da Sierra de San Francisco'da antik mağaralar), bulunduğu coğrafyaya ait uzun süreli sanat geleneğinin (Hindistan'da Bhimbetka kaya barınakları ve tarih öncesine ait dans resimleri) veya özel uygulamalar (Arjantin'de arkeolojik ve paleontolojik öneme sahip Cueva de las Manos Mağarası) olarak açıklanmaktadır (ICOMOS, 2010). DMK çok disiplinli araştırmalarla kaya sanatına ait arşiv, yazılı kaynak ve bilimsel kurumlar oluşturularak, OED sahip kaya oyma mekânlarını DML'ne kayıt etmektedir. 2017 yılı itibari ile DML'ne kayıtlı 167 ülkedeki 1073 adet dünya mirasının 94 ülkede bulunan 215 adet (121 kültürel, 74 doğal, 20 karma) miras değeri, kaya sanatı örnekleridir. Türkiye'de yer alan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kaya Siteleri (Hattuşa, Xanthos-Letoon ve Bergama ve Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı ile Ani Arkeolojik Sit Alanı ile birlikte) bu kapsamdadır (UNESCO, 2017; UNESCO-Rock Art Center). Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kaya Siteleri, Orta Anadolu platosunda Erciyes, Hasan ve Melendiz Dağlarının tüflerinin, rüzgâr ve suyun aşındırmasıyla oluşan vadiler ve peri bacası (fairly chimney, hoodoos) denilen kaya konilerinin birbirini izlediği Nevşehir ili, Ürgüp ve Avanos ilçeleri, Karain, Karlık, Yeşilöz ve Soğanlı yerleşimleri ve Kaymaklı ve Derinkuyu yer altı şehirleri arasındaki alanı kapsamaktadır. Oyma kaya odaları, kiliseleri, ilkel köyleri, M.Ö. 2 yüzyılda yapımına başlanan yer altı şehirleri ile bu bölge dünyanın en ilginç ve en büyük mağara yerleşiminden biridir. Kapadokya Bölgesi jeolojik ve etnolojik bu değerleriyle birlikte ikonoklazm³ sonrası Bizans sanatının öncü örnekleri olan Hıristiyan mabetlerini (Resim 4) de barındırmaktadır (UNESCO, 2004-b).

³ İkonoklazm (iconoclasm) tasvir ve puta karşı olma, ikonoklast (iconoclast) tasvir ve put kırıcı anlamındadır. Kapadokya'da yeraltı şehirleri sayesinde ikonoklazm 8. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar sürdürülmüştür (Aydın, 2002).

Kaya konutları

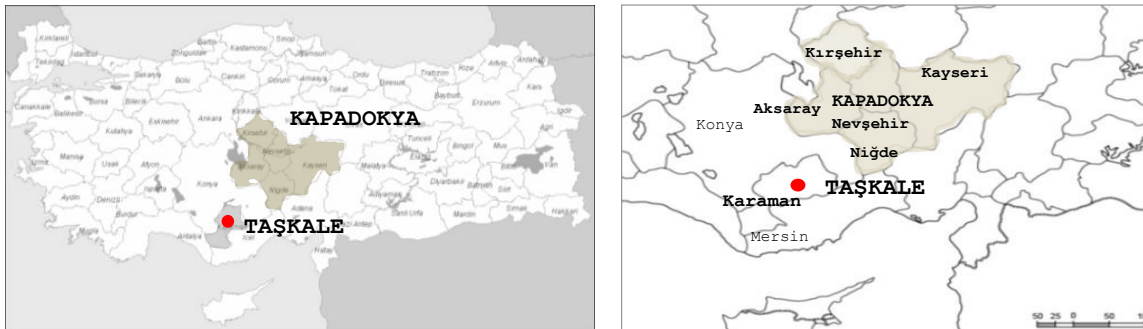
Elmalı Kilise ve iç mekânda petroglifler

Resim 4. Göreme-Kapadokya'da farklı işlevi olan kaya oyma mekânlar
(Photo 4. Rock carved places with different functions in Göreme-Cappadocia) (Ribarska, 2009)

DML'sinden özetle aktarılan bu alan tanımı sadece idari sınırlara ve fiziksel verilere dayandırılmıştır. Bu nedenle değer odaklı yaklaşımla, alan tanımı, tampon bölge ve etkileşim alanlarıyla birlikte yeniden yapılmalı ve bu tanıma göre KMY sistemi ve/veya MYP hazırlanmalıdır. Böylece Taşkale köyü ve kaya oyma mekânların Kapadokya Bölgesindeki yeri ve önemi uluslararası bağlamda da değerlendirilebilir. Bu konuda, 2013 tarihli Göreme Millî Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı, ulusal ölçekte münferit koruma amaçlı imar planları ve bazı araştırmalar dışında güncel ve yeterli çalışmaya rastlanmamış, 2015-2017 değerlendirme dönemine ait DMK bölgesel periyodik raporuna ulaşılamamıştır.

4. KARAMAN TAŞKALE (KIZILLAR) KÖYÜ VE KAYA OYMA MEKÂNLANI (KARAMAN TAŞKALE (KIZILLAR) VILLAGE AND ROCK CARVED SPACES)

Kapadokya Bölgesine güney-batı yönünde sınırdaş olan Taşkale (Kızıllar) Köyü ve yakın çevresinin (Resim 5), insan uygarlığının temeli Bereketli Hilal "Fertile Crescent" olarak tanımlanan coğrafyada, neolitik dönemden itibaren yerleşim alanı olduğu bilinmektedir. Köy, Toros Dağlarının Karaman'a uzanan yamaçlarında (Miosen ve Pliosen alanı olan) aşınım sathı özelliği olan platoda, İbrala (Yeşil) deresinin geçtiği dar polisiklik vadinin kuzey yamacında kurulmuştur. Bu derenin vadi tabanındaki alüvyal topraklar sulu tarım, vadi yamacında rüzgâr erozyonuna açık kolüvyal topraklar yerleşim alanıdır.

Resim 5. Kapadokya ve Taşkale'nin coğrafi konumu
(Photo 5. Geographical position of Cappadocia and Taşkale)

Hacıbaba Dağı'nın güneyinden doğuya uzanan bu plato üzerinde Yeşildere-Taşkale arasında yatayda kalın bir tabaka oluşturan volkanik formasyonlar, köyün çevresindeki karstik oluşumlu mağara sistemlerini

(Manazan, İncesu ve Asarini Mağaraları) oluşturmuş ve kale, tahıl ambarı, mabet gibi oyma mekân (Resim 6) yaratma olanağı sağlamıştır (Tapur, 2009).

Resim 6. Taşkale Köyü ve kaya oyma tahıl ambarları
(Photo 6. Taşkale Village and rock carved grain warehouses)

4.1. Kentsel Sit Alanı; Taşkale (Kızıllar) Köyü (Urban Site; Taşkale (Kızıllar) Village)

Taşkale Köyü 2. yüzyıldan itibaren Hıristiyanların, Bizanslıların, Selçukluların, Karamanoğullarının, Osmanlıların ve günümüzün yerleşim alanıdır. Köyün yakın çevresindeki Manazan, Zanzana ve Miske Mağaraları ve ören yerlerine ait buluntular ise Frigler, Geç Roma, Erken Hristiyanlık, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine tarihlenmektedir. Dolayısıyla Taşkale Köyünün yerleşime ve tarıma uygun alanlar üzerindeki konumu nedeniyle aynı süreçlerde var olduğu düşünülmektedir. Köyün, "Kızıllar" adıyla anılması köyün ve ülkenin yakın tarihi açısından önemlidir. Selçuklu Devletinin Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu'yu Türkleştirme politikasıyla, konar-göçer Türkmen Yörüklerinden⁴ Kızıllar (Kızıl Oğuz) aşiretinin⁵ bu köye de yerleştirilmesiyle köye bu ad verilmiştir (Çiçek, 2017; Şekercioğlu, 1974). Kızıllar, 1530 tarihli tahrirde Larende (Karaman) Livasına bağlı Kızıllar Yurdu olarak belirtildiğine göre, buradaki Kızıl Oğuz dolayısıyla Türk yerleşiminin çok daha eski tarihlerde gerçekleşmiş olması gerekir. Muhtemelen, Malazgirt Zaferi'ni takip eden Türkleşme sırasında Kızıl Oğuz Yörükleri buraya yerleşerek adlarını vermiş olmalıdırlar (Güler, 2017:11-13). Taşkale'de özel günlerde izlenen halk tiyatroları, seyirlik oyunlar (Yemeğe Davet, Mermer Mekik, vb.), halı dokumayla özdeşleştirilen Saya-Boya Törenleri, 40'ın üzerinde geleneksel Türk desenleriyle Kızıllar ya da Karamaniye Halısının (Kızıllar Ladiği, Mihraplı, Kiliseli, Tek, Dalak ve Mangal Göbekli gibi tiplerin) dokunması gibi kültür motifleri bu aşirete kadar uzanmaktadır.

⁴ Resmi kayıtlarda Türk olan konar-göçerler için Batı Anadolu ve Rumeli'dekilere Yörük-Yörük, Orta ve Doğu Anadolu'dakilere Türkmen veya Aşiret denilmektedir (Sansar, 2002). 14. yüzyıldan itibaren Yörük terimi, yörümek fiilinden türemiş, Anadolu'yu yurt tutan Oğuz Boylarını (Türkmenleri) (Eröz, 1991: 20; İnalçık, 1993:67-70) ya da Göçebe Türkmenler ifade etmektedir (Sümer, 1999: 518; Doğan, 2004).

⁵ Oğuzlar, 10. yüzyılda Orhun bölgesinden Seyhun nehri kenarlarına ve 11. yüzyılda Maveraünnehir üzerinden İran'a ve Anadolu'ya gelmişlerdir (Çiçek, 2013). Hazar Denizi'nin doğusunda yaşayan Yamutlar'dan olan Kızıl aşireti, Moğol İstilasıyla Anadolu'ya göç etmiştir. Bu aşiret, Sibirya Türklerinden Hakas, Abakan Tatarlarının bir boyu olarak da açıklanmaktadır (Özkan, 1987). Ayrıca, 1041 yılı civarında Hazar Denizinin güneyinde ve güneybatısında ve Kızıl Özen (Ören) Irmağı bölgesinde yaşayan ve İldeniz hükümdarları Arslan Şah'ın oğlu Kızıl Bey'in oymakları olan bu Türkmenlere Kızıl Oğuz Türkleri Kızıl Kocalu (Kocalı, Kocacıklılar, Kocacıklar, Kocacık Türkmenleri-Yörükleri) denildiği de belirtilmektedir (Şekercioğlu, 1974).

Osmanlılar, benzer iskân politikasıyla kuruluş döneminde 1356'da Gelibolu-Çimpe Kalesi'nin alınmasından itibaren fethettikleri yerleri Türkleştirmek için birçok Türkmen aşiretleriyle birlikte Kızıl Oğuz aşiretini de Balkanlarda iskân ettirmiştir. Bu aşiretin büyük bir bölümü, Fatih Sultan Mehmet zamanında Evrenos-Oğlu Ali Bey komutasında Rumeli'de fethedilen Selanik, Manastır ve Yanya illerine yerleştirilmiştir. Atatürk'ün anne soyu Konyarlar, baba soyu Kocacık aşiretleri olup Taşkale Köyünden gelmektedir⁶ (Özkan, 2006:9-11; Tapur, 2009; Güler, 2017:12). 1924'deki Mübadelede, Karamanlı⁷ kabul edilenlerin Yunanistan'a (Yıldırım, 2006:185-106) ve kaya kopmalarıyla yaşanan heyelan nedeniyle 1970'lerde Karaman merkezde ve köyden 17km. uzaklıkta kurulan Atatürk Mahallesi'ndeki afet evlerine ve günümüzde kente ekonomik göç, köyün yakın tarihinde nüfusun azalma nedenleridir.

Cumhuriyet döneminde 1935'de 1.524 kişi, 1960'da 2.442 kişi olan nüfus 1970'lerde başlayan göçlerle (2007'de 952 kişi, 2012'de 707 kişi) giderek azalmıştır. 2017 yılında köyün nüfusu (261 erkek, 289 kadın olmak üzere) 550 kişidir (TÜİK). Köyün Türkçe olan Kızıllar adı 1952 yılında, belki de soğuk savaş ortamında siyasi (komünizm) çağrışımı uygun görülmediği için köydeki kale görünümüyle kayadan ve tahıl ambarlarından dolayı Taşkale olarak değiştirilmiştir. Bu nedenle Kızıl Oğuz aşiretine dayalı geçmişin unutulmak üzere olduğu söylenebilir. Köy, Türkiye'de idari sistem değişikliğine de 20 Mart 1967'de Belediyenin kurulması, 21 Haziran 1989'da Karaman İli, Merkez İlçe, Yeşildere Bucağına bağlanması ve 28 Mart 2009'da son kez yapılan belediye seçimleri ardından 2012'de belediyenin kapatılmasıyla tanıklık etmiştir⁸.

Köyün sosyal ve siyasal tarihi geçmişini, gelişmişlik düzeyini, yaşama ve yerleşme geleneğini aktaran ve vadi yamaçlarının dik eğimli coğrafi morfolojisiyle biçimlenen özgün yerleşme deseni ve kaya oyma mekânlarla birlikte oluşturulan yapılaşma biçimi, taşınmaz kültür mirası niteliğini taşımaktadır. İbrala vadisinin kuzey yamacında, en düşük kot olan derenin talveg hattından yaklaşık 30m. kadar yükselen, dik eğimli ve dar arazinin yerleşimi zorlayan topografyası nedeniyle vadiye paralel sokaklar ve yapılar, teraslama yöntemiyle yapılmıştır. Böylece Kapadokya'da benzer arazi yapısındaki benzeş yerleşimleri ve yapılaşmayı (İncesu-Kayseri gibi) andıran, birbirinin üstüne yapılmış gibi görünen konutların toprak damları birbirlerinin avlusu olarak da kullanılmaktadır. Üst kattaki sokaklardan da evlerin damına geçilmektedir (Resim 7). Görece geç döneme tarihlenen konut yapılarının çatısı kırma formlu, ahşap konstrüksiyon üzeri kiremit ya da galvaniz örtülü olduğu için bu geçişler yapılamamaktadır. Köyün girişindeki dik kaya kitlesi oyulmasıyla oluşturulan zaman içerisinde

⁶ Rumeli'ye yerleşen Türklerin üç önemli grubu, Anadolu'dan geldikleri yerin (Konya-Karaman) ismiyle anılan Konyarlar, Yörükler ve Tatarlardır. Atatürk'ün baba soyu önce Manastır Vilayeti'nin Debre-i Balâ Sancağı'na bağlı Kocacık'a sonra 1830'larda dedesi Kızıl Hafız Ahmet Efendi Selanik'e göç etmiştir. Annesi Zübeyde Hanım'ın soyu 1466'larda Konya/Karaman yöresinden Vodina Sancağına bağlı Sarıgöl nahiyesine yerleştirilen ve Konyarlar diye bilinen Yörük/Türkmen grubuna mensuptur. Aile sonradan Selanik yakınlarındaki Lankaza (Langaza)'ya, oradan da Selanik'e göç etmiştir (Güler, 2017:16-19).

⁷ 1923'de Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Türk-Yunan Ahali Mübadelesine ilişkin Sözleşme ve Protokol din bazında uygulanmış ve Yunanistan'da yaşayan Müslümanlarla Anadolu'da yaşayan Ortodokslar karşılıklı göç etmek zorunda kalmıştır. Bu, Karamanlı olarak adlandırılan Ortodoks Türkleri kapsamıştır (Anzerlioğlu, 2009; Yüce, 2010; Anzerlioğlu, 2003:42-49; Ekin, 2017).

⁸ Taşkale 15 Haziran 1989 tarihli 3578 sayılı Kanuna göre Yeşildere Bucağına bağlanmış, 22.03.2008 tarihli 5747 sayılı Kanuna göre nüfusu 2.000'in altında kaldığı için köye dönüştürülmüştür. Danıştay 8. Daire Başkanlığı'nın 19.12.2008 gün ve 2008/8384 sayılı kararı gereği belediye tüzel kişiliği devam ettirilen Taşkale, 6360 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile nüfusu 2000'in altında kaldığı için tekrar köye dönüştürülmüştür.

ön yüzeyindeki kaya kütesinin koptuğu öne sürülen ve kale olarak adlandırılan mekânların geçmişte yaşam alanı olduğu düşünülmektedir (Resim 8).

Resim 7. Köy yerleşimi ve kaya oyma ambarları (Çetin, 2017), kaya ev ve kaya oyma barınak⁹
(Photo 7. Village settlement and rock carving warehouses, rock house and rock carving shelter)

Aynı kaya kitlesine yaslanan konut yapılarının arka cephesi kaya oyma mekânlarla tamamlanmıştır. Bitişik nizamda sokağa tek cepheli olup, taban alanı 70-100m², iki katlı, kerpiç ve ahşap taşıyıcı üzeri toprak dam ile Anadolu geleneksel konut mimarisine uyan, ancak özgün ve ayrıcalıklı bu konutlar kaya ev ya da bugünün kullanım biçimiyle taş ambar olarak anılmaktadır (Resim 9).

Resim 8. Kale
(Photo 8. Castle)

Resim 9. Kaya evler
(Photo 9. Rock houses)

Köydeki konutların plan şemasında kurucu öğe mabeyn (aralık), sofa anlayışıyla iki odanın bağlandığı ortak mekândır. Aynı şemanın tekrarlandığı üst katta, beşik çatılı çıkmalara rastlanmaktadır. Bu yapılaşma biçimi diğer sivil mimarlık örneklerinde yapının işlevine uyarlanarak tekrarlanmaktadır. Köydeki Orta Câmii, Karamanoğulları dönemine tarihlenmektedir. Yapının, taban alanı enine dikdörtgen (küfe tipi) sahninli, kırma ahşap çatı üzeri galvaniz kaplamadır. Kemerli kapısının biri doğuya biri batıya açılmaktadır. Mihrabı ve taşıyıcı sistemi kesme taştır. Aliağa Mescidi ise yeni olmasına karşın harimdeki hat ve kalem işi süslemeleri önem arz etmektedir. Köy yerleşiminin merkezinde Yeşildere'nin üzerindeki Ortaköprü'nün yapımına Karamanlıların başladığı, Kurtuluş Savaşı sonrası Türkler

⁹ Kaynağı gösterilmeyen tüm fotoğraflar ve mimari çizimler araştırmacıların arşivine aittir.

tarafından tamamlandığı bilinmektedir (Konyalı, 1967:660-662). Köprü, 7m yükseklikte, 25m uzunluğunda ve 3.80m genişliğinde tek gözölü (yuvarlak kemer açıklığı 4.80m) köprüdür. Köy içerisindeki tarihi taş çeşmeler (Kayadibi, Orta, Değirmen ve Hoduloğlu çeşmeleri) bugüne ulaşmıştır. Köy yerleşimini kuzeyden sınırlayan kaya kitlesinin oyulmasıyla oluşturulan mekânlar ve taşınmaz kültür varlıkları olan sivil mimarlık örnekleri, Erken Hıristiyanlık dönemine, Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkleştirilmesine, mübadeleye ve yakın tarihteki yönetsel yapı değişikliklerine güven tanıklığı ve sürdürülen Yörük gelenekleri, köyün doğal, tarihsel, kültürel ve sosyal kimliğinin ve miras değerlerinin kanıtlarıdır. Köy ve yakın çevresindeki bu miras değerleri ulusal koruma mevzuatına göre koruma altındadır (Resim 10). Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 20.06.1992 tarih/1360 sayılı kararıyla;

- Kaya oyma mekânların-ambarlarının bulunduğu kaya kitlesi 1. derece arkeolojik sit alanı,
- Kaya oyma mekânlarla bütünleşmiş mimari dokuya sahip köy yerleşimi kentsel sit alanı,
- Kaya kitlesi içerisindeki Taş Mescit, yerleşim alanında Osmanlı dönemine tarihlenen Orta Camii ve Yeşildere deresi üzerinde bulunan Taş Köprü anıtsal taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir. Bu Kurulun 12.07.1995 tarih 2333 sayılı kararıyla onaylanan koruma amaçlı imar planı yürürlüktedir.
- Aynı Kurulun 27.01.1993 tarihli ve 1570 sayılı kararıyla Yeşildere Vadisi 2. derece doğal sit alanı olarak koruma altına alınmıştır.

Resim 10. Taşkale ve yakın çevresinde taşınmaz kültürel miras (sit) alanları

(Photo 10. Immovable cultural heritage sites (protected area) in Taşkale and its environs)

4.2. Arkeolojik Sit Alanı; Kaya Oyma Tahıl Ambarları (Archaeological Site; Rock Carved Granaries)

Kaya oyma tahıl ambarlarının yapım tarihi, uzman incelemesi gerektiren bir konu olduğu ve bu inceleme yapılmadığı için

bilinmemektedir. Taşkale köyü ve çevresi, ilkçağlardan beri yerleşme alanı olarak kullanıldığına göre bu ambarların tarihi, köyün 2. yüzyıla uzanan tarihiyle eşleştirilebilir. Köyün ilk yerleşiklerinin Hıristiyanlar olması, Kapadokya bölgesinde olduğu gibi kaya oyma mekânların dini nedenlerle saklananların barınma ve ibadet mekânları olarak inşa edildiği Türklerle işlev değişikliği olduğu düşüncesini doğrulamaktadır¹⁰. Köyü güney-batı/doğu yönünden sınırlayan Karaman yolu üzerindeki ince tabakalı kalker ve volkanik tabakadan oluşan kaya kitlesinin, yataydaki uzunluğu 165m. olan kısmı 1970'li yıllara kadar oyularak, 352 adet kaya oyma mekân oluşturulmuştur. Kaya kitlesi içerdiği, ısıyı ve nemi sabit tutabilen killi kireç taşı, tahıl ürünlerini uzun süreli bozulmadan saklanmasını sağladığı için, bu kitlede oluşturulan oyma mekânlar yüzyıllarca bu amaçla kullanılarak taş ambarlar olarak anılmaktadır. 2000'li yıllarla nüfusun azalmasına bağlı olarak ambarların kullanımı azalarak günümüzde elli civarındaki ambar eşya saklamak için kullanılmaktadır. Ambarlar, yasal olmamasına karşın kazıldığı kişiler tarafından sahiplenilmiştir.

Kaya oyma bu ambarlar herhangi bir düzenle değil gereksinimlere göre ve rastgele yapılmıştır (Resim 11/1). Her ambarın formu, büyüklüğü farklıdır. Ambarlarda kapalı ve bağımsız mekânlara bölünmemiş olan oda(cık)lar yapılmıştır. Ortak özellikleri, ambarlara kaya kitlesinin dış yüzeyindeki nişlere (tutamak) tutunarak ve oyuklara (sekemek) basılarak tırmanılması (Resim 11/2), ürünler makara sistemiyle taşınması (Resim 11/3) ve kapıların dayanıklı ardıç ağacından yapılmış olmasıdır (Resim 11/4). Ambar birimleri yaklaşık 4.000-7.200kg (250-450 teneke-havay) tahıl kapasitesine sahiptir.

Resim 11. Taş ambarlar, tutamak, sekemek, kapı ve makara örnekleri
(Photo 11. Stone warehouses, holdings, bins, door and drum samples)

Ambarları tanımak ve tanıtmak için ikisi iki odalı ve biri üç odalı olan ambarlar incelenmiştir.

- İki odalı ambarın, giriş kapısı (en 75cm, boy 95cm) eşiği, ambar taban kotundan 50cm yüksektedir. Bu mekân, girişten itibaren zeminden yaklaşık olarak 50cm yükseklikten başlayarak, ambarın

¹⁰ Roma ve Bizans dönemlerindeki baskılar nedeniyle ilk Hıristiyanlar sığınacak yer aramışlardır. Kapadokya, , doğal oluşumun gizlenmeye uygun için Hıristiyanlığı yaymaya çalışanların manastır hayatını başlattıkları bölgedir. Kaymaklı, Derinkuyu gibi yer altı şehirleri, İhlara vadisi gibi yerler ve kaya oyma mekânlar Hıristiyanlar için inzivaya çekilme ve korunma yerleri olmuştur. 2. yüzyılda Arap saldırıları, 7. 8. ve 12. yüzyılda tekrarlanan Arap ve Türk saldırıları ile 12. yüzyıla kadar ikonoklazm karşısında, Kapadokya Hıristiyanlar için en güvenli sığınak olmuştur (Aydın 2002; Lamec, 2006:8-36).

sonuna doğru tavan yüksekliğine ulaşan 20cm genişliğinde duvar gibi kaya parçasıyla ikiye bölünmüştür. Birinci bölmenin eni 3m, boyu 2m, yüksekliği 1.60m, ikinci bölmenin eni 2.50m, boyu 1.80m, yüksekliği 1.50m'dir (Resim 12).

- Diğer İki odalı ambarın, giriş kapısı (en 87cm, boy 100cm) eşiği, ambar taban kotundan 50cm. yüksektedir. Girişin 1.85m sonrasında 50cm yükseklikten başlayarak, ambarın sonunda tavana varan 20cm genişliğindeki kaya parçasıyla bu mekan ikiye bölünmüştür. Birinci bölmenin eni 2.85m, boyu 2.30m, yüksekliği 1.70m, ikinci bölmenin eni 2.50m, boyu 2.10m, yüksekliği 1.50m'dir (Resim 13).

Resim 12. İki odalı taş ambar
(Photo 12. Two-room stone
warehouse)

Resim 13. Diğer iki odalı taş ambar
(Photo 13. Other two-room stone
warehouse)

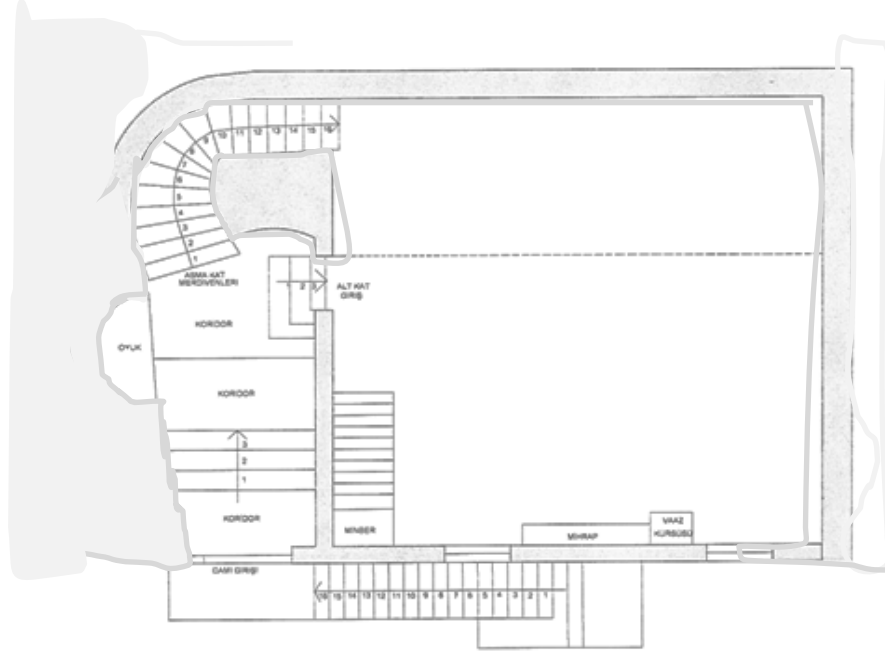
- Üç odalı ambarın giriş kapısı (en 80cm, boy 110cm) eşiği, taban kotundan 1m. yüksekliktedir. Bu ambar, hol niteliğindeki giriş (en 2.80m, boy 2.20m, yükseklik 2.20m), bunun solunda yerden 1m yükseklikteki kaya parçası ile ayrılan üçgen şeklinde küçük bölme (taban uzunluğu 1.20m, yükseklik 2.0m), bunun sağında (en 2.60m, boy 1.80m, yükseklik 1.80m) 1m ile başlayarak bölmenin sonunda tavan yüksekliğine ulaşan kaya ile ayrılmış odadan oluşmaktadır (Resim 14).

Resim 14. Üç odalı taş ambar örneği
(Photo 14. Three-room stone warehouse example)

4.3. Anıtsal Taşınmaz Kültür Varlığı; Kaya Oyma Mabet (Camii) (Monumental Immovable Cultural Property; Rock Carved Temple (Mosque))

Taş Câmii (Taşmescit, Mağara Mescit) taş ambarlar olarak anılan kaya kitlesinin köy merkezine doğru sonlandığı kısmında tamamen yekpare kaya oyma bir yapıdır. Yapım tarihi kesin olarak bilinmemesine karşın, bu mabedin erken Hıristiyanlık dönemi bir kiliseden ya da mezarlıktan bozma olduğu ileri sürülmektedir (Konyalı, 1967:602-603). Kaya oyma bu mekân 1960'larda büyütülerek camiye/mescide dönüştürülmüş, 1986'da da tekrar genişletilmiş ve asma kat eklenmiştir (Çizim 1).

Çizim 1. Taş Camii zemin planı
(Drawing 1. Stone Mosque floor plan)

Sokağa tek yönlü caminin cephesinde ahşap giriş kapısı (en 1.90m, boy 1.85m) ve ikisi zemin, ikisi asma katta olan dört pencere bulunmaktadır (Resim 15/1-2). Caminin 8m solundaki taş çeşme, oyulan kaya kitlesiyle bütünlük arz etmektedir (Resim 15/3). Camiye ve öncesindeki misafir evi olarak kullanılan oyma mekâna giriş aynı merdiven üzerindedir (Resim 15/4).

Resim 15. Caminin dış cephesi, taş çeşme, cami ve misafir evi girişi
(Photo 15. Mosque exterior, stone fountain, mosque, and guest house entry)

Camiye, sokaktan 90cm üst kotta girişi olan Misafir Evi giriş sahanlığı sonrasında başlayan ve kaya kitlesine paralel olan ahşap merdivenle ulaşılmaktadır. Camiye giriş, sokak kotundan yaklaşık 6m yüksekliğindeki giriş kapısı önündeki açık sahanlıkla sağlanmaktadır (Resim 16-17). Giriş holünden yaklaşık 80cm üst kottaki ana koridora (ortalama en 2.90m, boy 2.00m, yükseklik 5.00m) merdivenle çıkılmaktadır. Bu koridordan yarı-döner merdivenle asma kata ve 70cm üst kottaki zemin kata tek kollu merdivenle ulaşılmaktadır. Bu koridorun girişe göre solunda 1.10m derinliğinde, 2m genişliğindeki ve 1.45m yüksekliğindeki yarım hilal şeklindeki oyuk dikkat çekmektedir (Resim 18).

Resim 16. Taş Camii ana koridor, oyuk ve katlara çıkış merdivenleri
(Photo 16. Stone Mosque is the main corridor, hollow and floors escape stairs)

Caminin asma katta (2.40m) dâhil olmak üzere toplam yüksekliği 4.50m'dir. Her iki katın tabanı halı döşelidir. Zemin katın tabanı 8.20m, genişliğinde, 7.90m uzunluğundadır. Giriş kapısının sağında, dış duvarın tam ortasında mermer mihrap, mihrabın solunda bitişik durumda küçük bir vaiz kürsüsü (Resim 16) ve mihrabın sağ tarafında duvara bitişik durumda ahşap merdiven yer almaktadır (Resim 17).

Resim 17. Taş Camii zemin katı, minber ve mihrabı
(Photo 17. Stone Mosque ground floor, minber, and mihrab)

Asma katın eni 2.90m, boyu 8.20m'dir. Bu kat ahşap direk ve demir payandalarla desteklenmiş, zemin kat yönünde ahşap süslemeli parapetle çevrelenmiştir (Resim 18).

Resim 18. Taş Camii asma kat, asma katın zemin kattan görünüşü, minbere çıkış
(Photo 18. Stone Mosque mezzanine, floor of the mezzanine floor, and minbere exit)

5. SONUÇ (CONCLUSION)

Kültürel miras, soyut ve somut (taşınır ve taşınmaz) değerleriyle bir bütündür. Bu nedenle "uluslararası bağlamda operasyonel rehberlerle öngörüldüğü gibi" taşınmaz kültür mirasının OED tanıma, tanımlama, aktarma veya ifade etmede, önemsenmesi gereken değer odaklı öznitelikler yer almalıdır. Yer'e özgü koşullarla değişken olmasına karşın, konum, etkileşim alanı, form ve tasarım, malzeme, kullanım ve işlev, gelenekler, teknikler ve yönetim sistemleri, dil, sözlü tarih, gelenek ve diğer maddi olmayan miras biçim ve motifleri, yer'in ruhu, iç ve dış faktörler ve dinamikler, katılım-farkındalık düzeyi, vb. öznitelik göstergelerindedir. Dolayısıyla, taşınmaz kültür mirası ve alanını, sadece fiziksel nitelikleri ile tanımlamak, sürdürülebilir, bütünleşik ve akılcı-faydacı koruma anlayışına aykırıdır.

Taşkale Köyü ve taş ambarları, Türkiye'de dünya mirası statüsünde olan Kapadokya Bölgesinde bulunan kaya sanatı ve kaya oyma mekânlara eşdeğer miras değerlerine sahip olmasına karşın bu statü kapsamında değildir. Bu durum iki farklı açıdan değerlendirildiğinde; hem Kapadokya Bölgesinin hem de Taşkale Köyündeki miras değerlerinin koruma-yaşatmada yeni(lenen) açılımlara, kavramlara, miras koruma "yönetim" modeline göre tanımlanmamış olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca alana yönelik miras yönetim modeli dolayısıyla KYP hazırlanmadığı için alanın değerlerini tanımlama, tanıma, tanıtmaya ve farkındalık yaratma konuları yadsınmaktadır. Diğer bir deyişle Kapadokya Bölgesinin tampon bölgesi ya da etkileşim alanı olma durumu da sorgulanmamıştır. 1. derece arkeolojik sit alanı ilan edilen Taşkale'deki kaya kitlesine ait tescil fişinde 250'nin üzerinde tek ve iki odalı ambar olduğu bilgisinin gerçeği yansıtmaması bu durumun en basit açıklamasıdır.

Taşkale Köyü kültürel miras değerleri için sürdürülebilir koruma ilkelerinin dikkate alınmadığı, alanın öznitelikleri tanımlanmadığı için bilinmediği, bu değerlerle ekonomik katma değer yaratacak ve bu getirinin yerel halka yansıtılacak dolayısıyla katılıma ve farkındalığa ivme kazandıracak biçimde mekânsal ve sosyal stratejilerin yadsındığı anlaşılmaktadır. Bu durumun alana ilişkin turizm projelerinin sığ kalmasının ya da işlerlik kazanmamasının başlıca nedeni olduğu söylenebilir. Bu köyün miras değerlerini koruma sürecine, geniş paydaş katılımıyla oluşturulacak işlevsel-ekonomik stratejiler, bu değerlerin sürekliliğiyle birlikte Türk Dünyasının kültürel değerlerinin içselleştirilmesine katkı sağlayacak ve tanıtımını kolaylaştıracaktır.

NOT (NOTE)

Bu makale Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında hazırlanmakta olan "Taşınmaz Kültür Mirasının Sürdürülebilirliği: Taşkale Kaya Oyma Ambarları Örneği" konulu yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Angillis, V., (2005). Mesa Verde National Park. whc.unesco.org/en/documents/116756 (Erişim Tarihi : 19.05.2018)
- Anzerlioğlu, Y., (2003). Karamanlı Ortodoks Türkler. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Anzerlioğlu, Y., (2009). Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 51:170-188.
- Aydın, M., (2002). Bizans Kilisesinde İkonoklast (Tasvir Kırıcı) Hareketin Kökenleri, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13:15-14.

- Bandarin, F., (2005). Rock-Hewn Churches Lalibela. <https://whc.unesco.org/en/list/18/gallery/>, Erişim Tarihi: 29.06.2018).
- Çetin, M., (2017). Taşkale Tahıl Ambarları Farklı Mimarisi İle İlgili Odağı. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/taskale-tahil-ambarlari-farkli-mimarisi-ile-ilgi-odagi/892624> (Erişim Tarihi: 15.06.2018).
- Chiu, V.K.H., (2010). Rock-Hewn Churches Lalibela. <https://whc.unesco.org/en/list/18/gallery/>, Erişim Tarihi: 29.06.2018).
- Çiçek, A., (2013). Türklerde İskân Siyaseti. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2.2:29-46.
- Doğan, M.S. ve Doğan, C., (2004). Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler. Sosyoloji Konferansları Dergisi, 30:15-29.
- Ekin, C., (2017). Karamanlıların Soy Kütükleri Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) Kitabeli Mezar Taşları. Sanat Tarihi Dergisi, 26.2:221-241.
- Eröz, M., (1991). Yörükler. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Feilden, B.M. and Jokilehto, J., (1993). Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites. (First edition).Rome: ICCROM.
- Gray, M., (2008). Rock-Hewn Churches Lalibela. <https://whc.unesco.org/en/list/18/gallery/>, Erişim Tarihi: 29.06.2018).
- Güler, A., (2017). Atatürk'ün Soy Kızıl Oğuzlar ve Konyaklar. 2. baskı, İstanbul: Berikan Basımevi.
- Gültekin, N., (2010-a). Kültürel Miras Alanlarının Yönetimi. Yasal ve Yönetimsel Boyutlarıyla Planlama, Prof.Dr. Feral Eke Anısına, Ankara: GÜ. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 258-269.
- Gültekin, N., (2010-b). Kültür Mirasını Korumada Alan Yönetimi ve Kent Planlama. Dünya Şehircilik Günü 34. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı: Planlamanın Dili, Kayseri: TMMOB-ŞPO, 237-250.
- ICOMOS, (1999). Burra Charter. https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/BURRA_CHARTER.pdf, (Erişim Tarihi:16.04.2018).
- ICOMOS, (2010). Rock Art, Pre nomination Guidelines. http://openarchive.icomos.org/268/1/ICOMOS_Rock_Art_Guidelines_2010_EN.pdf, (Erişim Tarihi:11.02.2018).
- ICOMOS, (2017). Thematic Studies for the World Heritage Convention. <https://www.icomos.org/en/component/content/article?id=198>, (Erişim Tarihi: 16.04.2018).
- ICOMOS. Meetings Referring to the Global Strategy, ICOMOS Studies Thematic Studies. https://www.icomos.org/world_heritage/annex4.pdf, (Erişim Tarihi:16.04.2018).
- İnalçık, H., (1993). The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role, The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire Essays on Economy and Society, Bloomington-USA: Indiana Univ Turkish Studies Department.
- Konyalı, İ.H., (1967). Abideleriyle ve Kitabeleriyle Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Abideleri, İstanbul: Baha Matbaası.
- Kıyar, N., (2008). Orta Asya'dan Anadolu'ya Değişen Coğrafyalarda Petroglifler. Selçuk üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 26:177-190.

- Lamec, J., (2006). Kapadokya (Kappadokien). İstanbul: Silk Road Touristic Publication.
- Muench, D., (2008). Mesa Verde National Park. whc.unesco.org/en/documents/125303, (Erişim Tarihi:19.05.2018)
- Özcan, K., (2009). Sürdürülebilir Kentsel Korumanın Olabilirliği Üzerine Bir Yaklaşım Önerisi: Konya Tarihi Kent Merkezi Örneği. METU JFA, 2009/2 (26-2):1-18.
- Özkan, N., (2006). Atatürk'ün Ata Yurdu Otantik Kent Taşkale (Kızıllar), Karaman: Taşkale Belediyesi.
- Ribarska, A., (2009). Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kaya Alanı. https://whc.unesco.org/?cid=31&l=en&id_site=357&gallery=1&index=25&maxrows=12, Erişim Tarihi:29.06.2018
- Sümer, F., (1999). Oğuzlar (Türkmenler). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şekercioğlu, H., (1974). Atatürk'ün Soy ve Sülalesi Hakkında Anadolu'da Yaptığım Araştırmalar. Türk Kültürü Dergisi, 13.145:6-18.
- Tapur, T., (2009). Atatürk'ün Ecdat Yurdu Taşkale Yerleşmesinin Coğrafyası, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1.26:265-292.
- Thomas, L. and Middleton, J., (2003). Guidelines for Management Planning of Protected Areas. Cambridge, UK, Gland, Switzerland: IUCN.
- TÜİK-Türkiye İstatistik Kurumu, Taşkale 1935-2008 Arası Nüfus Kayıtları, Ankara.
- UNESCO, (1994). Expert Meeting on the Global Strategy, World Heritage Committee, Eighteenth Session, Phuket-Thailand (WHC-94/CONF.003/INF.6-13 October 1994, Paris). <https://whc.unesco.org/archive/global94.htm> (Erişim Tarihi: 14.03.2018).
- UNESCO, (1997). Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (WHC-97/2 February 1997). <https://whc.unesco.org/archive/opguide97.pdf> (Erişim Tarihi: 04.02.2018).
- UNESCO, (1999). Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (WHC.99/2 March-1999 last; WHC.97/2- February 1998). <https://whc.unesco.org/archive/opguide97-99changes.pdf>, (Erişim Tarihi:04.02.2018).
- UNESCO, (2004-a). World Heritage Committee Twenty-eighth Session Suzhou-China (WHC-04/28.COM/INF.13A-10 May 2004, Paris). <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001346/134684e.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.02.2018).
- UNESCO, (2004-b). The World Heritage List: Filling the Gaps - An Action Plan for the Future, World Heritage Committee, Twenty-eighth Session Suzhou-China (WHC-04/28.COM/INF.13A, 10 May 2004, Paris), <https://whc.unesco.org/archive/2004/whc04-28com-13e.pdf> (Erişim Tarihi: 14.03.2018).
- UNESCO, (2005). Meetings Referring to the Global Strategy. https://www.icomos.org/world_heritage/gaps-annexes.pdf, (Erişim Tarihi: 04.02.2018).
- UNESCO, (2017). Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, The World Heritage Committee. <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2018).

-
- UNESCO, (2017). World Heritage List. <http://whc.unesco.org/en/list>, (Erişim Tarihi:04.02.2018).
 - UNESCO. Mesa Verde National Park. <https://whc.unesco.org/en/list/27>, (Erişim Tarihi: 19.05.2018)
 - UNESCO, World Heritage Center. (2013). Management Cultural World Heritage. Paris: UNESCO, ICCROM, ICOMOS, IUCN.
 - UNESCO-Rock Art Center. <http://whc.unesco.org/en/rocktart/>, (Erişim Tarihi:04.02.2018).
 - Yıldırım, O., (2006). Diplomasi ve Göç: Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
 - Yüce, N., (2010). Karamanlı Türkler. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 42. 42:155-164.